

Voorstellen voor internationale wetenschappelijke projecten op het gebied van de geesteswetenschappen

Advies van de Commissie Geesteswetenschappen
voorbereid door de Subcommissie Internationaal Onderzoek
Geesteswetenschappen

februari 1998

Inhoud

1. Inleiding 3
  2. Projecten voor de opbouw van databanken ter ontsluiting van het Europese erfgoed 4
    - Een Europese elektronische databank op het gebied van de grafiek 4
    - Internationalisering van de editiewetenschap 5
  3. Projecten van comparatief cultuur-historisch onderzoek: opvattingen over de nationale cultuur 7
    - Historiografie 7
    - Letterkunde en kunstgeschiedenis 8
    - Vergelijkende semantiek 10
- Bijlage 1: Samenstelling van de Subcommissie Internationaal Onderzoek Geesteswetenschappen 11

---

1. Inleiding

In augustus 1996 bracht de Commissie Geesteswetenschappen een discussienota uit: *De internationalisering van de geesteswetenschappen*. Daarin wordt een indruk gegeven van de internationale samenwerking op verschillende gebieden van de geesteswetenschappen en worden suggesties gedaan voor het beleid dat gevoerd zou moeten worden om de internationale samenwerking te bevorderen. Aan het slot wordt aangekondigd dat de CGW in een afzonderlijk advies voorstellen zal doen voor internationale wetenschappelijke activiteiten op het gebied van het culturele erfgoed. Met het voorliggende advies, voorbereid door een door de CGW ingestelde subcommissie,¹ wordt deze belofte gestand gedaan.

Zoals in de discussienota al werd aangegeven, is de internationale samenwerking op alle gebieden van de geesteswetenschappen sterk toegenomen. De internationale samenwerking heeft consequenties voor de inhoud van het onderzoek, dat meer dan voorheen aansluit bij internationaal gangbare vraagstellingen, of zich richt op onderwerpen die in internationale context van belang zijn.² Er moet dan ook niet getracht worden op alle terreinen van de geesteswetenschappen nieuwe plannen te smeden. Er worden op alfagebied in internationaal verband tal van activiteiten ontwikkeld, en de voorstellen in dit advies zijn dan ook alleen bedoeld als aanvulling op hetgeen al gaande is.

Binnen de ESF is de afgelopen jaren uitvoerig gediscussieerd over de bijdrage die de geesteswetenschappen zouden moeten leveren aan de onderzoekprogramma's van de Europese Unie. Het Standing Committee for the Humanities van de ESF heeft voorstellen ontwikkeld voor het Vijfde Kaderprogramma, die zijn opgenomen in het ESF-rapport *Beyond Framework IV* (1996). De voorstellen behelzen onderzoek op het gebied van cultuur en culturele verscheidenheid en integratie. Daarnaast heeft Nederland voor het Vijfde Kaderprogramma suggesties gedaan voor onderzoek op het gebied van cultuur en samenleving. De voorstellen in dit advies sluiten hierbij aan. Op de implementatie van de voorstellen wordt in dit advies niet ingegaan: deze dient onderwerp van overleg te zijn, zowel in het kader van de ESF als van de EU.

Twee soorten projecten worden in het onderstaande voorgesteld.

- Projecten voor de opbouw van databanken ter ontsluiting van het Europese erfgoed. Als eerste project wordt voorgesteld om te komen tot een databank van het Europese erfgoed op het gebied van de *grafiek* (hoofdstuk 2). Als tweede wordt genoemd internationalisering van de editiewetenschap.
- Projecten van comparatief cultuur-historisch onderzoek. Voorgesteld wordt allereerst een onderzoeksproject te ontwikkelen met als thema het concept '*nationale cultuur*' zoals dat in het ontstaan en de ontwikkeling van nationale tradities in de geschiedschrijving, de kunst en de cultuur van de verschillende Europese landen tot uitdrukking komt (hoofdstuk 3).

---

¹ Voor de samenstelling van de subcommissie zie bijlage 1.

² Discussienota, p. 9.

---

2. Projecten voor de opbouw van databanken ter ontsluiting van het Europese erfgoed

Een Europese elektronische databank op het gebied van de grafiek

Voor de bestudering in Europees verband van het culturele erfgoed is het van belang te komen tot internationale ontsluiting van bronnen en collecties. Tot nu toe vond ontsluiting voornamelijk in nationaal verband plaats. Bronnenuitgaven zijn hoofdzakelijk op de nationale geschiedenis gericht, en er is nog nauwelijks nagedacht over een geïntegreerde ontsluiting van de collecties van musea, archieven en bibliotheken in Europa en elders. Om de nationale kaders te doorbreken zou ernaar moeten worden gestreefd collecties naar thematiek (archeologische vondsten, collecties op het gebied van beeldende kunst, munten, handschriften, enzovoort) op wereldschaal toegankelijk te maken door elektronische bestanden op eenzelfde systematische grondslag op te bouwen en onderling compatibel te maken.

Als eerste aanzet hiertoe verdient het aanbeveling op korte termijn te beginnen met de opbouw van een *Europese databank op het gebied van de grafiek*. Al geruime tijd bestaat de behoefte om de tot dusver nauwelijks toegankelijke historische grafiekbestanden zo te beschrijven en te ontsluiten dat het mogelijk wordt onderzoek te doen naar de produktie, verspreiding en betekenis van het medium prentkunst als visuele bron voor de westerse cultuur.

De studie van de prentkunst heeft zich parallel aan het verzamelen ervan ontwikkeld. De traditionele manier van ontsluiten vertoont daar sterk de sporen van: men noteerde doorgaans de maker – in de eerste plaats de graveur – en alleen bij reproductiegrafiek ook wel de naam van de kunstenaar; soms registreerde men ook het onderwerp. De gegevens die betrekking hadden op de produktie en verspreiding van de prent, zoals de namen van de inventor en uitgever, bleven meestal onvermeld, terwijl juist die gegevens voor het tegenwoordige onderzoek essentieel zijn. De studie van de prent als drager van de visuele cultuur van het verleden houdt zich immers niet alleen bezig met de prent als kunstwerk, maar ook en bij uitstek met vragen naar aard en karakter van de produktie, naar de geschiedenis van de verspreiding van het produkt, naar het verschijnen en verdwijnen van bepaalde thema's en hun levensduur, naar het wat en hoe van het verzamelen en naar de daarmee samenhangende geschiedenis van de historische classificatie van het materiaal. Gegevens die voor dergelijk onderzoek nodig zijn, treft men maar zeer ten dele in de bestaande oeuvre- en bestandscatalogi aan.

Internationale samenwerking is een vereiste om te komen tot een zo volledig mogelijke, gedigitaliseerde ontsluiting van dit materiaal. De ontsluiting moet de vorm krijgen van een internationale databank die volgens een weldoordacht, coherent systeem is opgezet. Met behulp van een dergelijke databank zal onderzoek gedaan kunnen worden dat tot nu toe vrijwel onmogelijk was. Het wordt dan bijvoorbeeld mogelijk om zicht te krijgen niet alleen op het werk van één graveur, maar ook op alle prenten die werk van één en dezelfde kunstenaar reproduceren, of op het volledige fonds van een bepaalde uitgever. Ook de publicatiegeschiedenis van een specifieke prent of groep van prenten zal pas op deze manier goed kunnen worden overzien. Tegelijkertijd kan met behulp van deze databank inzicht worden verkregen in de ontwikkeling van de tijdgebonden belangstelling voor prenten en de daarop afgebeelde onderwerpen.

Bestaande Nederlandse projecten (*Hollstein, The New Hollstein, Studies in Prints and Printmaking*, catalogi gemaakt door het Rijksprentenkabinet en het Museum Boijmans Van Beuningen of door deze instellingen in opdracht aan derden gegeven, het door de Onderzoeksschool Kunstgeschiedenis en de

Universiteit Utrecht gefinancierde onderzoek naar de bewaard gebleven fondscatalogi van prentuitgevers) en soortgelijke initiatieven in Duitsland en Frankrijk kunnen als uitgangspunt dienen voor de internationale databank. Het zal niet moeilijk zijn om vast te stellen welke prentenkabinetten en collecties op grond van hun omvang en belang met voorrang in de databank moeten worden opgenomen. Er zal een schat aan nieuw, relevant materiaal te voorschijn komen als wordt overgegaan tot ontsluiting van historische collecties zoals de 16de en 17de eeuwse grafiek in de collectie Pepys in Magdalen College te Cambridge en de grafiek uit dezelfde periode in het Prentenkabinet van Kopenhagen, het nog geheel onbewerkte prentenkabinet van de Uffizi, het bezit van de Albertina in Wenen, enzovoort.

Ter voorbereiding zullen enkele internationale *pilotprojects* moeten worden uitgevoerd. In de deelnemende landen zouden begeleidende commissies moeten worden ingesteld.

Het ontsluiten van een databank op het gebied van de grafiek kan gezien worden als een geschikt startpunt voor een reeks projecten gericht op de ontsluiting van Europees cultureel erfgoed, waarbij niet alleen aan bestanden op het gebied van de beeldende kunst hoeft te worden gedacht.

Internationalisering van de editiewetenschap

De methodiek voor de wetenschappelijke editie van cultuur-historisch relevante teksten vormt een onderdeel van de filologie. Wetenschappelijk verantwoorde uitgave van deze teksten in diverse Europese talen – werken van Shakespeare, Vondel, Spinoza, Stevin, Schiller, Proust, om maar een paar voorbeelden te noemen – is van belang voor de wetenschappelijke bestudering en het behoud van het Europese culturele erfgoed.

Sinds eeuwen worden er zorgvuldig verantwoorde uitgaven van literaire en wetenschappelijke werken bezorgd. Gedurende de afgelopen decennia is de methodiek voor het uitbrengen van wetenschappelijke edities verder ontwikkeld en verfijnd. De editiemethoden hebben zich echter in de diverse Europese landen op verschillende wijze ontwikkeld. Anders dan de uitgave van antieke en middeleeuwse teksten, die vanaf het begin van de Nieuwe Tijd beschouwd werd als een zaak van Europees belang, werd de uitgave van jongere teksten sinds het ontstaan van de nationale letterkenden als een nationale aangelegenheid gezien en dat leidde ertoe dat de methodiek voor de uitgave van deze teksten zich per land verschillend ontwikkelde.

Deskundigen op het gebied van de editiewetenschap in verschillende Europese landen zijn zich van de verschillen bewust en zij hebben hierover sinds de jaren zestig tijdens internationale conferenties intensief van gedachten gewisseld. Het inzicht is gerijpt dat het noodzakelijk is tot een verdergaande samenwerking te komen, die zal moeten leiden tot:

Standaardisatie van de editiemethoden en de ontwikkeling van een algemene vakterminologie

De gehanteerde editiemethoden liggen verankerd in tradities en de verlangde standaardisatie zal dan ook niet op korte termijn verwezenlijkt kunnen worden. Deskundigen uit diverse landen zullen gezamenlijk moeten onderzoeken welke stappen nodig zijn om meer eenheid binnen de editiemethodiek te bereiken.

In Duitsland is onlangs het initiatief genomen te komen tot een wetenschappelijk *Lexicon voor de Editiewetenschap*. Dit initiatief zou moeten worden verbreed: gestreefd moet worden naar een Europees lexicon dat editeurs in Europa in staat stelt om elkaars vaktermen te leren kennen en te begrijpen. De theoretische aspecten zouden aan de orde moeten komen tijdens in Europees verband te organiseren conferenties en studiedagen. Een gemeenschappelijk aanknopingspunt kunnen daarbij de verschillende nationale Klassiekenreeksen zijn. Verschillende Europese landen maken reeksen van hun klassieke auteurs zonder kennis te nemen van de ervaringen op dit gebied in andere landen.

Catalogisering en ontsluiting van de voor het vervaardigen van kritische wetenschappelijke edities te raadplegen bronnen

De bezorger van wetenschappelijk verantwoorde edities moet tot de nodige bronnen toegang hebben. Het bronnenmateriaal dat hij dient te raadplegen is echter zo omvangrijk dat hij tegenwoordig niet meer in staat is om *alle* gegevens te achterhalen waarover hij voor de verantwoording van zijn werk in feite zou moeten beschikken. Catalogisering in Europees verband van de voor de vervaardiging van kritische wetenschappelijke edities te raadplegen bronnen zou in een grote behoefte voorzien. Gedacht kan worden aan brieven en handschriften van belangrijke auteurs, die nu nog slechts gebrekig of nog helemaal niet zijn beschreven. Verschillende Europese landen hebben op dit gebied beperkte of grotere bestanden, soms nog slechts in handgeschreven vorm. Deze bestanden zouden moeten worden uitgebreid en – in digitale vorm – aan elkaar gekoppeld moeten worden. Van groot belang is het ook om nationale inventarisatieprojecten zoals – in Nederland – de Short Title Catalogue of the Netherlands, onderling te koppelen. Hiertoe zijn al initiatieven genomen.

---

3. Projecten van comparatief cultuur-historisch onderzoek: opvattingen over de nationale cultuur

Internationale verhoudingen werden en worden mede bepaald door de beelden die naties hebben van elkaars karakter en cultuur. De belangstelling voor de studie van de beeldvorming is de laatste decennia sterk toegenomen. De grotere belangstelling hangt samen met de discussies over de etnische identiteit die in een pluriforme samenleving onvermijdelijk zijn, met de discussies over de nationale identiteit in het kader van de eenwording van Europa en met de nationalistische profileringen in Oost- en West-Europa sinds het einde van de Koude Oorlog. Het aantal studies over nationale beeldvorming, identiteit en nationalisme is dan ook legio.

Opvattingen over de nationale identiteit zijn op verschillende manieren en langs verschillende wegen tot uitdrukking gebracht: in de kunst, de literatuur, in de geschiedschrijving, in politieke bewegingen en in het onderwijs. Zij worden ook weerspiegeld in een per taal verschillend semantisch web van termen en begrippen. Omdat het nationale, of het eigene, tot uitdrukking wordt gebracht in de cultuur, spreekt men ook van culturele identiteit. Nationale of culturele opvattingen zijn plaats- en tijdgebonden: binnen een groep of natie en binnen een of meer generaties zijn zij vanzelfsprekend, buitenstaanders en latere generaties geven zij vaak reden tot verwondering. Onderzoek naar de opvattingen over de nationale identiteit is dan ook tevens historisch onderzoek. De aandacht kan zich richten op onder meer de geschiedschrijving, de letterkunde, de kunstgeschiedenis en de vergelijkende semantiek. Een goede manier om de opvattingen beter te begrijpen is ze onderling te vergelijken. Vergelijkend onderzoek kan alleen in internationaal verband plaatsvinden. Het onderzoek zal niet alleen licht werpen op de ontwikkeling van nationale tradities in de geschiedschrijving, de kunst en cultuur, maar het zal ons ook leren onze eigen tijd beter te verstaan. De nadruk in deze projecten ligt dan ook op de negentiende en de twintigste eeuw. Dit is de periode waarin de huidige onderwijs-tradities zijn ontstaan en ontwikkeld. Er kan wellicht worden voortgebouwd op het thans lopende ESF-project 'Concepts et symboles du dix-huitième siècle'.

Het onderzoek kan worden onderscheiden – maar hoeft niet strikt te worden gescheiden – naar een aantal deel terreinen: historiografie, letterkunde, kunstgeschiedenis en de vergelijkende semantiek.

Historiografie

Op het gebied van de geschiedenis van de geschiedbeoefening is reeds zeer veel onderzoek gedaan, maar verreweg de meeste studies worden in elk land afzonderlijk binnen de nationale grenzen verricht. Dit is een erfenis uit de negentiende eeuw, toen het historisch onderzoek en onderwijs, onder invloed van het proces van natievorming, sterk gericht is geraakt op de vaderlandse geschiedenis. Het eigentijdse vaderland werd als het ware teruggeprojecteerd in het verre verleden. Het veelomvattende materiële proces van natievorming werd begeleid door een mentale ontwikkeling waarin het nationale perspectief op het verleden overheersend werd. De periode vóór de negentiende eeuw werd meer en meer gezien door het getinte glas van de vaderlandse bril. Deze ontwikkeling deed zich voor in alle West-Europese landen. Allerlei historische verschijnselen in tal van landen zijn toen als typische uitdrukking beschouwd gaan worden van oudvaderlandse kenmerken en deugden. Het denken in nationale categorieën is, in deze intense en dominerende vorm, een nieuw verschijnsel.

Niet alleen de universitaire geschiedbeoefening, maar met name ook het geschiedenisonderwijs op de middelbare en de lagere scholen werd in de negentiende eeuw hecht verankerd. Comparatief onderzoek naar het ontstaan en de ontwikkeling van nationale tradities in het historisch onderzoek en onderwijs in Europa kan nieuwe inzichten opleveren omtrent het van land tot land zo verschillende historisch besef. In de eerste fase kan begonnen worden met de vergelijking tussen twee landen, waarbij het eigen land waarmee men vertrouwd is, vergeleken wordt met een ander land (bijvoorbeeld Frankrijk en Nederland, Duitsland en Nederland, enz.). Er dient een netwerk opgezet met onderzoekers uit andere landen die op gelijke wijze bilateraal comparatief onderzoek verrichten. De onderzoeksmethodiek dient op grond van de resultaten uitgewerkt en verfijnd. In een tweede fase kan men tot een vergelijking van meerdere landen komen. In een derde fase zal getracht moeten worden een typologie van structuur en functie van het 'nationale geheugen' van de Europese landen op te stellen.

In elke fase dient het onderzoek weer op drie niveaus plaats te vinden: de instituties, de historische representaties en de sleutelbegrippen.

- Onder instituties wordt hier verstaan de formele organisatievormen van wetenschapsbeoefening, de opleiding en exameneisen, leerstoelen, personeelsbestand, parauniversitaire instellingen, archieven, historische verenigingen en de formele organisatie van het geschiedenisonderwijs in lesuren, exameneisen en leraarsbanen.
- Onder historische representaties wordt verstaan de wijze waarop bepaalde gebeurtenissen, personen en ontwikkelingen in de tijd worden weergegeven, welke ordeningsprincipes en periodisering gehanteerd wordt, welke selectie bewust of onbewust gemaakt wordt. Welke veranderingen worden aangebracht onder invloed van eigentijdse denkbeelden, politieke idealen, traumatische ervaringen als de Eerste en de Tweede Wereldoorlog. De voorgeschreven handboeken en schoolboeken vormen hierbij een uitstekende seriële bron die geschikt is voor concreet vergelijkend onderzoek.
- De sleutelbegrippen vormen als het ware het gereedschap waarmee de historische reconstructie tot stand wordt gebracht. Het gaat daarbij om overeenkomsten en verschillen. Concepten als vaderland, natie, vrijheid, beschaving, staat, burgerschap, opstand, revolutie, ontwikkeling komen men frequent tegen. Men zou verwachten dat deze sleutelbegrippen in de verschillende Europese talen dezelfde zouden zijn, maar dat is slechts tot op zekere hoogte het geval. Om één voorbeeld te noemen: het Nederlandse begrip 'staat' heeft niet dezelfde betekenis en connotaties als het Duitse 'Staat', het Engelse 'state' en ook niet als het Franse 'état'. Een vergelijkend onderzoek naar het gebruik van sleutelbegrippen in historische werken kan een bijdrage vormen tot het in kaart brengen van de conceptuele kleurverschillen in de Europese cultuur. Slechts door een beter inzicht in de verscheidenheid aan instituties, historische representaties en sleutelbegrippen kan men bestaande nationale vooroordelen overwinnen.

Letterkunde en kunstgeschiedenis

Hoe ontstonden beelden van de eigen natie en hoe werden ze verbreid? De letterkunde en de beeldende kunsten hebben hier een cruciale rol gespeeld. De in literaire en beschouwende teksten neergelegde beelden over andermans en eigen identiteit en de verbeelding daarvan in onder meer schilderijen, tekeningen, prenten en beeldhouwwerken vormen dan ook een aantrekkelijk onderwerp om in internationaal verband te onderzoeken.

Beeldvorming en stereotypen rond andere, vreemde volkeren (al *usance* sinds de Oudheid, maar tot in de Middeleeuwen eerder van anekdotische, triviale aard) 'verdichten' zich in de vroegmoderne tijd tot een systeem van 'nationale karakters'. Binnen dat systeem krijgt ook het karakter van de eigen natie, binnen de oppositie 'eigen' en 'vreemd', een steeds scherper omschreven profiel. Dat eigen karakter wordt bovendien steeds belangrijker als politiek identificatie-ideaal.

Men kan de stelling verdedigen dat het verlichtingspatriottisme, dat een minder elitair-cosmopolitisch cultuurbesef hanteert en steeds meer waarde gaat hechten aan het 'volk' als mandaterende of legitimerende instantie, de laatste aanloopfase vormt tot een vorm van nationaal denken en nationaliteitsbesef dat vanaf de Napoleontische tijd en de Romantiek heel Europa in zijn greep krijgt. De overgang van verlichtingspatriottisme naar romantisch getoonzet nationalisme verdient nog altijd nadere bestudering en dan vooral vanuit een internationaal-vergelijkende gezichtshoek.

Het onderzoek valt in drie segmenten uiteen:

- Theoretische reflectie op de relatie tussen nationale identiteit en culturele beeldvorming.
- Historisch onderzoek naar de wijze waarop een bepaald land of volk is getypeerd vanuit een ander nationaal perspectief, en naar de factoren die daarbij een rol speelden.
- Historisch onderzoek naar de beeldvorming van de eigen nationale identiteit, zoals die gestalte krijgt bij de interpretatie en (op)waardering van het eigen verleden in bijvoorbeeld de geschiedschrijving (zie boven), de historische roman, de genreschilderkunst, de openbare monumenten (*lieux de mémoire*) en andere vormen van herdenking.

Voortgekomen uit de imagologie, een subdiscipline van de vergelijkende literatuurwetenschap, heeft de historische bestudering van interculturele beeldvorming zich de laatste tien jaar verbreed tot een interdisciplinaire, cultuurhistorische discipline. Nederlandse onderzoekers zijn op dit terrein zeer actief, zoals onder meer blijkt uit cultuurhistorische onderzoekprojecten als 'De Nederlandse cultuur in Europese context' van NWO, congressen als 'Vreemd volk' (Utrecht 1996), 'T thyself be true: het beeld van de ander' (Groningen 1997) en reeksen als *Studia Imagologica: Amsterdam Studies in Cultural Identity* (sinds 1990, 10 delen verschenen) en het *Yearbook of European Studies* (sinds 1988, 10 delen verschenen). Onlangs werd door Nederlanders het initiatief genomen tot de oprichting van een Internationale Vereniging voor de Historische Bestudering van Interculturele Beeldvorming.

Het laatstgenoemd initiatief toont aan hoe Nederland actief betrokken kan zijn bij de internationalisering van de geesteswetenschappen. Met name bij de opzet van het onderzoek naar nationale identiteitsconstructen kan Nederland als spil fungeren. De positie van betrekkelijk 'klein land' temidden van een drietal cultuurkolossen heeft hier oog en oor gescherpt voor constructen als 'eigen' en 'vreemd' die in de discussies over nationaliteit zo'n belangrijke rol spelen. Er bestaat bovendien in Nederland een traditie van onderzoek waarbij de omringende landen met gelijke distantie worden beschouwd.

Het ligt dan ook voor de hand dat hier te lande initiatieven worden ontplooid tot internationale samenwerking op het terrein van de nationale beeldvorming in de diverse landen. Het in de afzonderlijke landen uitgevoerd letterkundig en kunsthistorisch onderzoek naar de beeldvorming zou moeten worden geïntegreerd in een groter internationaal verband. In samenhang daarmee zouden een bibliografie en een databank moeten worden aangelegd. Het internationale onderzoek zou zich in eerste instantie kunnen richten op de internationale geschiedenis van het verlichtingspatriottisme en op de literaire en wetenschappelijke genootschappen, die bij de vorming van het identiteitsbesef een belangrijke rol hebben gespeeld. Daarbij zou de positie van de kleine landen ten opzichte van de grote cultuurnaties nadrukkelijk aandacht moeten krijgen.

Vergelijkende semantiek

De componenten van begripsvorming over de nationale identiteit worden weerspiegeld in allerlei termen betreffende mensbeeld en opvoeding, maatschappij-inrichting, moraal en menselijke eigenschappen, goed burgerschap, grenzen tussen het eigene en het vreemde, enz. in de verschillende Europese talen. Herinnerd moge worden aan de beschouwing die Huizinga in zijn *Geschonden wereld* (1945) wijdde aan de verschillende woorden voor 'beschaving' in een aantal Europese talen. We kennen ook allemaal de termen *cosiness*, *gezelligheid*, en *Gemütlichkeit*, en weten dat ze stuk voor

stuk net iets anders betekenen. We kunnen ook veel leren van het onderscheid tussen woorden als *stranger*, *foreigner* en *alien* en hun betekenisontwikkeling in de tijd. Evenals de literatuur dat doet, weerspiegelen deze termen de nationale identiteit, maar geven zij er tevens vorm aan. Vergelijkend onderzoek naar woordbetekenissen in de verschillende Europese talen kan verhelderend licht op de begripsvorming werpen en een taalkundig complement bieden op het historiografisch en cultuurhistorisch onderzoek. Dit is met name het geval als de opkomst van de termen en hun betekenisontwikkeling in een historisch kader worden geplaatst.

Er zijn op dit terrein al veel kleine deelstudies, die individuele taalparen tot onderwerp hebben, maar een systematisch inzicht ontbreekt. Het is goed hierbij gebruik te maken van inzichten en technieken die zijn ontwikkeld bij de theorievorming over semantiek (onder meer de componenten van woordbetekenis) en binnen de cognitieve en sociale psychologie (onder meer de relatie tussen woord, concept, beeld). Tevens dient te worden aangesloten bij nieuwe methodologische ontwikkelingen op het gebied van elicitatietechnieken.

Systematisch onderzoek is wenselijk op dit gebied omdat de tot op heden uitgevoerde studies veelal een incidenteel en anekdotisch karakter hebben, en betrekking hebben op één taalpaar. Multilaterale vergelijkingen, waarbij talen uit de verschillende grote taalfamilies (Romaans, Germaans, Slavisch, Finoeerisch) betrokken zijn, kunnen ons inzicht in de verschillen en overeenkomsten verdiepen, doordat het normale en het bijzondere scherper reliëf krijgt. Door woordbetekenissen in nauw verwante talen (Nederlands/Duits; Italiaans/Frans, enz.) te onderzoeken worden meer recente verschuivingen in woordbetekenis goed belicht. Daarnaast moet het onderzoek niet gericht zijn op individuele woorden, maar hele betekenisvelden bestrijken. De manier waarop deze betekenisvelden in kaart gebracht worden in specifieke talen geven inzicht in de structurering van allerlei sleutelbegrippen binnen de verschillende nationale culturen van Europa. Hierdoor is er een natuurlijke aansluiting op het andere onderzoek naar het thema van nationale culturen.

Bijlage 1

Samenstelling van de Subcommissie Internationaal Onderzoek Geesteswetenschappen

voorzitter:

Prof. dr. P.C.Muysken   hoogleraar algemene taalwetenschap, in het bijzonder de sociolinguïstiek en de creolistiek aan de Universiteit van Amsterdam

leden:

Prof. dr. W. Van den Berg   hoogleraar moderne Nederlandse letterkunde aan de Universiteit van Amsterdam

Prof. dr. W.P. Blockmans   hoogleraar middeleeuwse geschiedenis en haar hulpwetenschappen aan de Rijksuniversiteit Leiden

Prof. dr. P. den Boer   hoogleraar Europese cultuurgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam

Prof. dr. P.A. Hecht   hoogleraar geschiedenis van de beeldende kunst van de Renaissance en de nieuwere tijd aan de Universiteit Utrecht

Prof. dr. J. Mansfeld   hoogleraar wijsbegeerte van de klassieke oudheid en de middeleeuwen aan de Universiteit Utrecht

secretaris:

Drs. G.W. Muller   secretaris Commissie Geesteswetenschappen